

predstavitvi Slovenskega šolskega muzeja na šestem mednarodnem simpoziju šolskih muzejev in šolskih zgodovinskih zbirk v Rostocku v Nemčiji, ki je potekal julija 1995 (o simpoziju poročilo v Šolski kroniki). Iz kataloga, ki je pisan večinoma v angleškem jeziku, dobimo osnovno informacijo o Slovenskem šolskem muzeju, nato sta v njem objavljena dva prispevka, ki sta ju imela na simpoziju Branko Šuštar in Jože Ciperle. Prvi je predstavil Šolsko kroniko za obdobje od 1992 do 1995, drugi pa zgodovino slovenskih abecednikov. Sledi še nekaj povzetkov iz Šolskih kronik, in sicer Mateje Rbarič o slovenskem šolstvu v Argentini in v Avstraliji, Darka Friša o slovenskih župnijskih osnovnih šolah v Ameriki od 1895 do 1941 ter delna bibliografija iz prejšnjih Šolskih kronik in načrtovanja novih objav.

Vlasta Tul

Andrej Vovko: "MAL POLOŽI DAR DOMOVINI NA ALTAR". Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885-1918, Slovenska Matica v Ljubljani, 1994, 238 strani

V spremni besedi avtor pove, da je delo, "nekoliko skrajšan in predelan tekst glavnega dela doktorske disertacije, obranjene na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1992 pred komisijo, ki so jo sestavljali predsednik in mentor prof. dr. Janko Pleterški, dopisni član SAZU, prof. dr. Vasilij Melik in prof. dr. Peter Vodopivec".

Spremni besedi sledi uvod, v katerem prikaže delovanje Družbe v dveh njenih osnovnih organizacijskih sklopih, v "podarjevalnem" in "zbiralnem". V prvem je Družba imela lastne zasebne otroške vrtce in osnovne šole in dajala finančno podporo slovenskim javnim in zasebnim šolam, slovenskim učiteljem in dijakom. V drugem, zbiralnem, pa je delovala izključno od podpor, volil in daril pod svojim geslom "Mal položi dar...". V ta del se je stekal denar od veselic, plesov in drugih dobrodelnih prireditev.

Pri poglavju *Viri in literatura* pa avtor navaja vse dostopno in pregledano arhivsko gradivo, od arhivov Družbe do Vestnikov in Koledarjev, časopisov, kjer mu "dajejo najbolj jasno sliko zapisniki vodstva CMD v katerih zasledimo marsikatero nesporazume in spore". Pred prikazom ustanovitve in delovanja Družbe je Vovko pod naslovom *Zasebna šolska društva* najprej podal zgodovinski okvir, v katerem je začela delovati Družba, in zakaj je sploh prišlo do njene ustanovitve. V tem obdobju se ni mogel izogniti omembi avstrijskega osnovnošolskega zakona iz leta 1869, ki je glede učnega jezika na osnovnih šolah dajal prednost "zgodovinskemu narodom". Te narodnostne krivice so bile zlasti vidne na

Tržaškem z nastopanjem italijanskih nacionalističnih krogov pri ustanovitvi slovenskih šol v samem mestu Trstu.

Nadalje prikaže delovanje dveh raznarodovalnih družb, nemške zasebne šolske organizacije *Deutsche Schulverein*, ki je bila ustanovljena leta 1880 na Dunaju, in italijanske šolske "obrambne" družbe *Pro patria* in po njeni ukinitvi *Lega Nazionale*.

Obe družbi sta preko staršev in z obljubami privabliali otroke v svoje ustanove, otroške vrtce in osnovne šole. V odgovor na potujčevanje so na Goriškem ustanovili politično društvo Sloga, ki je odpiralo in podpiralo zasebne slovenske šole. Društvo Šolski dom, ustanovljeno leta 1897, je bilo nadaljevanje delovanja Sloge na šolskem področju. Ustanovljena je bila tudi družba sv. Cirila i Metoda za Istru, ki je nastala kot odgovor na krivice na področju javnega šolstva v Istri in Kvarnerju.

V poglavju *Družba sv. Cirila in Metoda* avtor poudari namen ustanovitve Družbe v času, ko je bil ogrožen slovenski živelj ob meji. Pobudo za njeno ustanovitev leta 1885 je dal župnik Ivan Vrhovnik ob proslavljanju 1.000 obletnice Metodovega rojstva z motom Osnujmo si šolsko družbo sv. Cirila in Metoda kot nadstrankarsko organizacijo. Delovanje Družbe je avtor razdelil v dva dela, do leta 1907 in od 1907 do 1918. Leto 1907 je pomenilo prelomnico, prišlo je do razcepa in prevlade liberalcev, zato so katoliško usmerjeni člani Družbo zapustili. V tem obsežnem poglavju je avtor v podrobnosti prikazal delovanje Družbe, njenih članov, skupščinskih sej ter sporov.

V drugem delu je poudarek na finančnem poslovanju, vlogi nabiralnikov, družbenih publikacijah, založništvu družbenega blaga, pregledu članstva in prispevkov med leti 1885 in 1918 ter poklicni sestavi podružničnih odborov v navedenih letih.

Sledi obširno poglavje podružnic širom po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Goriškem, Tržaškem in v Slovenski Istri s pregledom članstva, njihovih prispevkov in poklicne sestave. Podružnice na Tržaškem so dosegle največji uspeh. Čeprav so bile številčno šibke, so v primerjavi z drugimi podružnicami zbrale veliko denarja. Avtor ugotavlja, da je imela družba na Tržaškem "velik uspeh", podružnica v Slovenski Istri pa je bila njena "sramota", ta je na račun tržaške podružnice zavestno zanemarjala delovanje na svojem področju.

Naslednja poglavja pojasnjujejo razmerje Družbe do drugih društev in strank: do šolskih sester, Slovenskega šolskega društva, slovenskih izseljencev, do liberalcev, slovenskega katoliškega tabora in slovenske socialne demokracije.

Na koncu je avtor ob sklepnih mislih podal svoja razmišljanja, da je kljub političnim in strankarskim spopadom Družba pri svoji dejavnosti dosegla pomembne in vidne rezultate. Knjiga dr. Andreja Vovka je prikaz zasebne šolske organizacije, ki je na celotnem slovenskem ozemlju skrbela za ohranitev slovenskega jezika v času, ko je bil slovenski narod pod hudim gospodarskim

pritisikom tujega kapitala in s tem tudi potujčevanja slovenskih otrok.

Slavica Pavlič

RIJEKA, godina I., svezak 1. i 2., Povijesno društvo,
Rijeka 1994, 292 strani

Reško Zgodovinsko društvo je založnik zbornika s preprostim imenom 'Rijeka', ki naj bi po zamisli uredniškega odbora s kontinuiranim izhajanjem zapolnil historiografske vrzeli največjega mesta na Kvarnerju. Vsebina pričujočega zbornika je osredotočena na področje kulturne zgodovine in znanosti v različnih razvojnih fazah samega mesta oziroma njegove neposredne okolice. Prvi zvezek je namenjen objavi referatov znanstvenega zborovanja "Hrvatska Rijeka", ki je potekalo na Reki leta 1991. Deset uveljavljenih hrvaških avtorjev (pretežno zgodovinarjev) v svojih prispevkih posega v starejšo in novejšo zgodovino mesta ob obalah Rječine. V uvodni glosi književnika Nedjeljka Fabrija teče beseda o pomembnih osebnostih reške preteklosti, ki so se udeleževali na raznih podočjih javnega in kulturnega življenja. Mednje avtor uvršča denimo Viktorja Cara Emina, Nikolo Polića, Draga Gervaisa, Vladimirja Udatnyja idr., poleg tega pa opisuje pomen ustanovitve dveh zbornikov: Dometi (1968) in Kamov (1970), ki sta ob dobro zastavljeni programski vsebinski zasnovi pritegnila k sodelovanju vrsto vidnih hrvaških in tudi slovenskih književnikov, znanstvenikov in izobražencev. Prav omenjena zbornika sta bila po avtorjevem mnenju najbolj svetla točka v gosti duhovni temi, ki je na Reki in drugod po Hrvaškem trajala od zadušitve "hrvaške pomladi" pa vse do prvih demokratičnih volitev leta 1990. Zgodovinar dr. Petar Strčić v svojem prispevku podaja temeljne iztočnice v zgodovini Reke, mesta, ki se je dolga stoletja do današnjih časov neprekinjeno razvijalo ob izlivu Rječine v Jadransko morje. Današnji enotni mestni korpus se je izoblikoval iz ne povsem enotnega historičnega jedra oziroma pognal korenine v liburnski Tarsati, rimski Tarsatiki in kasneje pridruženem Sušaku. Reka je sele po drugi svetovni vojni v okviru nekdanje Jugoslavije dobila svojo današnjo celovito mestno podobo, ki se odlikuje s pomembnimi gospodarskimi kompleksi, npr. z veliko luko, ladjedelnico, in se kot središče zahodnega dela Hrvaške ponaša tudi z univerzo in nadškofijo. Akademik Lujo Margetić v krajšem orisu prikaže razvoj Tarsatike od antike do 13. stoletja, ko se prvič omenja ime "Reka", "Rika", "Flumen" itd. kot razmeroma razvito trgovsko središče. Srednjeveško življenje Reke v 15. stoletju opisuje mr. Darinko Munić, pri tem pa se opira na najbolj znani zgodovinski vir iz tega obdobja - Notarsko knjigo

Antuna de Renno de Mutina. Oris zgodovinske sinteze Reke od konca 18. stoletja do leta 1918 je v svojem drugem prispevku priobčil dr. Petar Strčić. Poleg drugega opisuje proces transformacije "madaronstva" v "italijanaštvo", ki se je pričel proti koncu 19. stoletja, torej še v obdobju Habsburške monarhije. Seveda ni potrebno posebej omenjati, da so ti in podobni pojavi negativno vplivali na urbani razvoj mesta, ki je kasneje pod oblastjo Kraljevine Italije postalo dokaj nepomembno provincialno središče. Občutljivo zgodovinsko obdobje 1918-1941 je vzela pod drobnogled dr. Bosiljka Janjatović. Splošna kulturna in gospodarska podoba je tedaj potekala v razdvojenosti in stagnaciji mesta (Reka, Sušak). Ta dvojnost v razvoju mesta pa je zlasti tesno povezana z medvojnimi obdobjem in dramo njegovih avtohtonih prebivalcev. Antun Giron se v svojem prispevku loteva problematike državnopravnega statusa nekdanje Reke (Fiume), ki je med drugo svetovno vojno postala del globalne blokavske politike, hkrati pa tudi pomemben interesni segment v odnosih med zavezniškimi državami. Demografski razvoj Reke v zadnjih treh stoletjih je predmet raziskave oziroma prispevka dr. Nikole Stražičića, ki je opravil pomembno analizo sprememb v nacionalni strukturi meščanskega sloja. O pomenu Reke kot izrazitega pomorskega emporija do leta 1918, podrejenega vplivom madžarskih dejavnikov, je pregledni članek prispeval dr. Igor Karaman. V domeno gospodarske zgodovine Hrvaške sodi tudi prispevek dr. Vinka Tadijevića o reškem kmečkem gospodarstvu, ki je dalj časa spopadalo z agrarno recesijo, ponovno revitalizacijo kmetijstva pa avtor ne brez razloga primerja s prisposoblo oživljanja mrtvih kapitalov. Drugi zvezek reškega zbornika prav tako prinaša vrsto zanimivih strokovnih domoznanskih prispevkov. Pri analizi reške čakavštine se avtorica dr. Iva Lukežić sklicuje na zapis Rudija Strohala iz leta 1895 in ohranjene tekste iz 19. in prve četrtine 20. stoletja, ko je večinsko hrvaško prebivalstvo na Reki v vsakdanjem pogovornem jeziku uporabljalo hrvaški idiom severnočakavskega ekavskega tipa. Na lokalni ravni je ta idiom ostal zabeležen pod imenom "cakavizam", opredeljujejo pa ga romanske jezikovne interference. Ta jezikovni tip je bil v uporabi od prihoda Hrvatov v mesto, v obdobju italijanske okupacije v obdobju med dvema vojnoma pa je utonil v pozabo. Reka je bila tudi pomembno glagoljaško središče, kar potrjujejo ohranjeni teksti v glagolici, ki jih je preučil dr. Milorad Stojević. Ob prispevku tega avtorja velja omeniti, da je bila glagolica s svojimi vplivi na kulturološkem, književnem in verskem področju od samih začetkov, t.j. od 10. stoletja do začetkov prejšnjega stoletja, odločilni dejavnik v zorenju hrvaške in tudi slovenske (istrske) duhovne identitete. To poleg drugega potrjuje tudi dejavnost znamenite reške tiskarne Šimuna Kožičića, ki je v letih 1530/31 natisnila šest knjig v glagolici: Psaltir (Bukvar), Oficij rimski, Misal hruacki, Knjižice krsta, Knjižice od